

MEHMET ÂKİF’İN ŞİİRLERİNDE AĞLAMA

Sinan ÇİTÇİ*

ÖZET

Mehmet Akif; ilmi, şairliği, fikir ve dava adamlığı gibi pek çok yönleri olan önemli bir şahsiyettir. Böyle bir şahsiyetin hayatını, fikirlerini, karakterini ve ruh dünyasını etraflıca bilmeden doğru tahlillerde bulunmak oldukça zordur. O nedenle Akif’le ilgili yapılacak çalışmalarda bilhassa tarih, ilahiyat, sosyoloji ve psikoloji bilimlerinden geniş ölçüde yararlanmak gerekir. Bu çalışma, Akif’in şiirlerindeki “ağlama” motifini, psikolojisini de hesaba katarak tahlil etmeyi amaçlamış ve şu neticelere varmıştır. Akif, muasır şairlerin hepsinden daha yerli ve daha samimi olması yönüyle Türk milletinin vicdanını temsil eder. O nedenle felaketlerin yaşandığı bir devirde herkes ağlarken, onun ağlamaması düşünülemez. Dostlarının şahidi olduğu ve şiirlerine akseden damlalar ise, kaynayan ruhunun dışa taşan ve engel olunamayan katreleridir. Aslında Akif’in felsefesine göre maddî ve manevî felaketlerden kurtulmak için sırasıyla elle, dille ve kalple mücadele etmek gerekir. Fakat Akif, hayatının hiçbir döneminde rahatsız olduğu hususları elle düzeltebilecek, idealize ettiği pozisyonları ikame edebilecek bir imkâna/kudrete sahip olmadığını için genellikle son iki şıkkı tercih etmiştir. Fakat bütünü hayatı boyunca yazıp çizdiği, okutup anlattığı halde bu noktada da çok başarılı olduğu söylenemez. Onun için son çare olarak beğenmediği şeylere karşı kalben buğzetmeyi, üzümlü ağlamayı tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Akif, felaket, mücadele, psikoloji, ağlama.

Edebî eser, hem kahraman(lar)ının ve yazarının psikolojisinin sebeplerini, türünü, niteliğini ve sonuçlarını göstermesi yönüyle hem de okuyucunun ruh dünyasında yaptığı tesir bakımından psikoloji bilimiyle doğrudan ilişkilidir.¹ Bu ilişki, psikolojik teorilerin/kavramların müşahhas numunelerini vermesi yönüyle psikolojiye, psikolojik bulguların ve kavramların kullanılmasıyla da edebî eserin tahliline dolayısıyla edebiyata katkı sağlar. Edebiyat ve psikolojinin kendi birikimleri ve metodlarıyla,

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
sinancüci@gmail.com

¹ Réne Wellek – Austin Warren, (Çev: Ö.Faruk Huyugüzel), *Edebiyat Teorisi*, Akademi Kitabevi, İzmir 1993, s. 62.

birbirlerini tamamlayarak mükemmeli araması, bu iki disiplin arasında interdisipliner bir çalışmayı doğurur. Bu, bir ihtiyaçtan doğar.² Çünkü psikologlar teşhis ve tedavide bulunmak için muhatabı izlemeye, konuşturmaya ve yazdırmaya ne kadar muhtaçlarsa edebiyatçılar da kahraman(lar)ın, yazarın ve okuyucunun ruh halini anlamak ve tanımlamak için psikolojinin verilerine ve kavramlarına o kadar muhtaçtırlar.

Biz, bu çalışmada psikoloji (bilhassa psikanaliz ve sosyal psikoloji) biliminden faydalanarak Mehmet Akif'in şiirlerindeki “ağlama” motifini – Hippolyte Taine’in devir – muhit – şahsiyet nazariyesini³ de hesaba katarak – tahlil etmeyi amaçlıyoruz. Öncelikle psikolojik anlamda ağlamanın ne olduğu ve hangi sebeplerden kaynaklandığını, daha sonra Akif'in karakterini ve ağlamalarına sebep olan hususları ele alacağız.

Ağlama; acı, ağrı, korku, mutsuzluk, terk edilme, kendini ifade edememe, ayrılık, pişmanlık, güvensizlik, yalnızlık ve çaresizlik gibi üzüntü kaynaklı veya hayallerin gerçekleşmesi, müjdeli haber alma ve başarı elde etme gibi mutluluk kaynaklı durumlarda yaşanan duygu yoğunluğunun neticesinde kişinin gözyaşlarına hâkim olamamasıdır. Kimyevî maddelere maruz kalmaktan veya alerjiden kaynaklanan gözyaşları ağlama olmadığı gibi uykusuzluk veya gözyaşı kesesinin ve nazolakrimal kanalların tıkanıklığından kaynaklanan gözyaşları da ağlama olarak yorumlanamaz.

Ağlamalar sessiz gözyaşları şeklinde olabileceği gibi feryat ve kahkahalar eşliğinde de olabilir. Hıçkırma, bağırıp çağırma ve dövünme gibi gözyaşlarına eşlik eden hususların varlığı ve niteliği, üzüntü ve mutluluğun şiddetinden ziyade şahısların egoları ve süpergolarıyla ilgilidir. Çünkü insanlar, aldıkları eğitime ve içinde buldukları muhite göre, zamanla, iç dürtülerini (id) kontrol eder, dengeler ve yönetirler. Nitekim edebiyat tarihindeki pek çok şair bu hususu açıklayıcı mâhiyette “*Dış yüzüm*

² (Sigmund) Freud – (Carl Gustav) Jung – (Alfred) Adler, *Psikanaliz Açısından Edebiyat*, (Çev: Selahattin Hilâv), Ataç Kitabevi, İstanbul, s. 54.

³ Hippolyte Taine, *Philosophie de l'art*, V. 2, p. 89: “la race”, p. 135: “le moment”, p. 167: “les institutions” dan naklen Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1979, s. 138. Bazı araştırmacılar bu nazariyeyi geliştirirken şu sorulara da cevap ararlar: a) Yazarın yaşadığı zaman b) Yazarın yaşadığı çevre c) Yazarın aldığı eğitim d) Yazarın yaşadığı dönemin sosyal ve siyasî tarihi e) Yazarın psikolojisi (ruhbiyografisi) f) Yazarı yazmaya götüren etmenler. Yılmaz Özbek, *Edebiyat ve Psikanaliz*, Çizgi Kitabevi, Konya 2007, s. 3-4.

güler amma iç yüzüm kan ağlar” veya “*Handan görünen herkesi hürrem mi sanırsın?*” mealinde pek çok mısralar söylemişlerdir.

Zâhirî sebepleri ne olursa olsun aslında bütün teheyyüçlerin ve ağlamaların temelinde insanoğlunun âcizliği vardır. İnsanoğlu ihtiyaçlarının ve arzularının nihayetsizliği ve çeşitliliği itibariyle çevresindeki hiçbir varlıkla mukayese edilemeyecek kadar âcizdir. Onun için ihtiyaçlarını temin ve arzularını tatmin edemediği zaman üzüdür ve ağlar. Diğer varlıkların arzuları ve ihtiyaçları insanınki kadar çok ve mütenevvi olmadığı, dolayısıyla o ölçüde engellemelerle karşılaşmadıkları için onların üzülmelerine ve ağlamalarına pek şahit olunmaz. O nedenle ağlamak, tamamen insanî bir haslettir denilse yanlış olmaz. İnsanlar arasında bebeklerin, çocukların, kadınların ve ihtiyarların daha çok ağlaması da bu eylemin “ac” kavramıyla yakından ilgili olduğunu gösterir.

Diğer taraftan insan, cismen mustarip olduğunda ağladığı gibi ruhen kederli olduğunda da ağlar. Çünkü her iki yönüyle de huzur içinde olmak ister. Bununla birlikte maddeye önem verenler maddî şeylerin, metafiziğe önem verenler de manevî şeylerin kaybında daha fazla ağlarlar.

Depresyon gibi herhangi bir psikolojik rahatsızlıktan kaynaklanmayan, makul bir ağlama için dış duyu organları (havass-ı selime: duyma, görme, koklama, tatma, dokunma), iç duyu organları (havass-ı hamse-i bâtına: hiss-i müşterek, hayal, vehim, hafıza, mutasarrıfı), akıl, bilgi, idrak gibi melekelerin inkişaf etmesi gerekir. Bunlarda bir eksiklik, rahatsızlık, irtibatsızlık veya değerlendirme bozukluğu gibi bir durum varsa beklenen neticenin elde edilmesi oldukça zordur. Bir akıl hastasının veya cahilin sosyal problemler karşısındaki kayıtsızlığı veya bir bebeğin annesinin ölümünden müteessir olmaması, hoyratlığından veya vicdansızlığından değil bu melekelerin yeterince inkişaf etmemesindedir. *Safahat*'a girmemiş bir “Terkib-i Bend”inde Mehmet Akif, bu hususu şöyle ifade eder:

Âkil olan âdemde şetâret göremezsın

Cahilde ise istediğinden de ziyade (s. 482)⁵

⁴ Ziya Paşa, (Haz: Hüseyin Yorulmaz), *Terci-i Bend – Terki-i Bend*, Çıdam Yayınları, İstanbul 1992, s. 111.

⁵ Akif'in şiirleri için bu kaynaktan faydalanılmıştır. Mehmet Âkif Ersoy, (Haz: M. Ertuğrul Düzdağ), *Safahat* (Safahat'ı Teşkil Eden Yedi Kitabın Tam Metni İle Safahat Dışında Kalmış Bir Kısım Şiirleri), İnkılâp Yayınları, 29. Baskı, İstanbul 2003, XVI+115+587 s.

...
Âzürde-dil-i devr-i dil-âzâr-ı felekdir
Âlemde ukûl ehlini hurrem mi sanırsın (s. 484)

Öyleyse insan; alıcılarının kuvveti, aklının, idrakinin, bilgisinin ve ruh dünyasının derinliği, his dünyasının zenginliği nispetinde ağlamaya meyyaldır. Hz. Peygamber'in (sav): "*Bildiğimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.*" hadisi⁶ de bu noktadaki bağlayıcı hükmü ifade eder.

Akif'in hayatına ve sanatına bakıldığında bütün hayatı boyunca yüce gayeler ve ulvî değerler için ağladığı ve ağlattığı görülür. Bu konudaki ilk kaynak, hayatına ve hususiyetlerine aşına olan dostlarıdır. Onların da hemen hepsi Akif'in sanatının ıstıraplarla ve feryatlarla yoğrulduğunu söyler. Hasan Basri Çantay: "*O, ne yazdı ise duyarak yazdı, ağlayarak yazdı, pâre pâre sıhhatını, varlığını eriterek yazdı.*"⁷ der. Süleyman Nazif, Akif'i ağlatan ve söyleten dertlerin – kendisi de dâhil – az çok hemen herkesi ağlattığını ama hiç kimsenin bu duyguları onun kadar şiddetle ifadeye muktedir olmadığını ve bir hüznün atmosferi oluşturmadığını söyler:

*"Mehmed Akif'i ağlatan ve söyleten derd-i vatan hepimizi az çok ağlatmış ve söyletmmişti. Fakat hangimiz bu kadar muhrık ve mübkî bir figan ile elemelerimizi gönüllerimizden koparıp, ulûhiyetin atebe-i arşına, bu kadar şiddetle, çarpabildik? Bu mısralar, kudret-i fâtırayı bile enzâr-ı hayâlimize pür-iğbirâr ve pür-melâl gösteriyor."*⁸

Ömer Lütfî Bey: "Bu şiirler, nâzımının ifadesi gibi bir aczin giryesi değil, belki en ince hislerin, en nâfiz bir rikkatin mahsulüdür ki hem kâilini hem kâriini ağlatır."⁹ der. Esad Adil'in "o devirlerde Akif'i kim okudu da ağlamadı?"¹⁰ sorusuna Ali Ekrem, "Hasta" manzumesini sınıfta okuduğu

⁶ Tirmizî, Zühd 9 (2313); İbn-i Mace, Zühd 19 (4190).

⁷ Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul 1966, s. 28.

⁸ Süleyman Nazif, (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), *Mehmed Âkif*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 84.

⁹ Eşref Edib, *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, 1357 – 1938, s. 42.

¹⁰ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 376.

zaman hem öğrencilerinin hem de kendisinin ağladığını söyleyerek¹¹ cevap verir. Akif'in bizzat kendisi de sanatının ağlama "leitmotif"i üzerine kurulduğunu söyler. Mehmed Ali'ye yazdığı manzumesinde 45 yıllık ömrünün baykuş gibi hep harabelerde gamlı nağmeler inşâd ederek geçtiğini ve memleketinin kendisinden "mağmum iki üç nevhâ"dan başka hoşça bir sadâ duymadığını ifade eder. Haddizatında Safahat, bir nevi, başından sonuna kadar ağlama teması üzerine kurulmuş bir şiir resitalidir.¹² Birinci kitabın mukaddimesi "aczin giryesi" ile başlar, yedinci kitabın (Gölgeler) son şiiri "Sanatkâr" yıkılmış Şark'ın enkazı için dökülen gözyaşlarıyla biter.

Hippolyte Taine'in nazariyesiyle meseleye bakılacak olursa Akif'in hem şahsiyeti, hem yaşadığı devir, hem de bulunduğu muhit onu şahsiyle ve eseriyle ağlamaya ve ağlatmaya zorlamıştır. Şahsiyetine bakacak olursak Akif, fitraten çok samimi ve duygusal bir insandır. Mithat Cemal: "*Birinin gözyaşı, aktığı yüzde kuruduktan yıllarca sonra Akif'in kirpiklerinde ter ü taze durur.*"¹³ der. Sanatı da hayatı da bu hususu tenvir edecek pek çok misallerle doludur.

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım.
...
Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; Bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?

Hususî hayatı da Akif'in aşırı derecede samimi ve duygusal bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. Küçük bir çocukken babası Akif'i idadiye yazdırmaya götürür. Kayıt için parası yetmeyince Tahir Efendi, kolundaki

¹¹ Eşref Edib, *a.g.e.*, s.416-417.

¹² "Safahat bir nevi, bu yıkıntıların safha safha anlatılışı, duyuruluşu ve bu yıkıntıların şairde bıraktığı acı izlerin derlenişi, toplanışı ve tespit edilmişidir. Bu yüzden, *Safahat*, bir bakıma Türk tarihinin en acıklı günlerinin yaşanmış bir destanı, yas yapraklarıdır." Sezai Karakoç, *Mehmed Akif*, Diriliş Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1987, s. 21-22.

¹³ Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1990, s. 329.

saati satmaya kalkar. Bu durum, Akif'in rikkatine o kadar dokunur ki kendini tutamaz ve ağlamaya başlar.¹⁴ Hayatı boyunca bu hatırayı unutmaması da onun hassasiyetinin ayrı bir buudunu ve vefasını gösterir. Zaten bu tip hasletlerin en bâriz göstergesi vefadır. Eşref Edip, Akif'in dostlarına, tarihine, kültürüne, dinine, peygamberine, Allah'ına hâsılı her şeye karşı çok vefalı olduğunu söyler.¹⁵ Dostlarından Hilmi Efendi, Ahmed Naim Babanzâde, Süleyman Nazif,¹⁶ Abbas Halim Paşa, Yozgatlı İhsan Efendi, Ahmed Nazmî, Ali Rıza Efendi ve Neyzen Tefvik gibi kimselerle karşılaştığı, onlardan ayrıldığı veya onları hatırladığı zaman müteessir olup ağlaması da onun vefasının ve duygusallığının örnekleridir.¹⁷ Yine – bilhassa son yıllarında – Hafız İdris, Hafız Asım ve Hafız Sadeddin gibi güzel sesli kimselerden aşırılar, kasideler ve ilahiler dinlerken ağlaması¹⁸ da onun rakik bir kalbe sahip olduğunu gösterir. Şahsiyetinin ana çizgilerini oluşturan bu hasletler, irsiyetten gelir; fakat fikren ve ruhen inkişaf ettikçe daha zengin ve derin bir hal alır. Bu oluşumda yaşadığı hayatın, münasebette bulunduğu kimselerin ve tesirinde kaldığı eserlerin/şahısların da büyük tesiri olmuştur. 93 Harbi felaketleri yaşanırken Akif, 4-5 yaşlarındadır. Süleyman Nazif, Akif'in o musibetleri hatırlayacak yaşta olmadığını söylerken¹⁹ – muhtemelen – savaş dağdağalarını kasteder. Akif, o savaşın kanlı safhalarını hatırlayamasa da harbin neticelerini ve bilhassa muhacretlerin uzun vadede meydana getirdiği ve İstanbul'a döktüğü musibetleri bütün çocukluğu boyunca bizzat müşahade eder. 14–15 yaşlarına gelince babasının gırtlak vereminden vefatı,²⁰ Sarıgül'deki evlerinin yanması, ailece içine düştükleri ekonomik sıkıntılardan dolayı Mekteb-i İdadî'yi bırakıp daha ziyade yetim, fakir, halk tabakasından çocukların okuduğu²¹ Baytar Mektebi'ne geçmesi, mezun olduktan sonra Rumeli, Anadolu ve Suriye'de gezerken köylünün sefaletlerine aşına olması, Meşrutiyet'ten evvel konaklarda ricalin çocuklarına hususî ders verirken onlarla halk

¹⁴ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 284.

¹⁵ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 249.

¹⁶ Mithat Cemal, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁷ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 88, 111, 131-132, 156, 208/255, 213-214, 229.

¹⁸ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 308-316.

¹⁹ Süleyman Nazif, *a.g.e.*, s. 82.

²⁰ Çantay, *a.g.e.*, s. 17.

²¹ Mithat Cemal, *a.g.e.*, s. 167.

tabakası arasındaki refah farkına muttali olması,²² yavaş yavaş Akif'in halkçı ve santimental cephesini oluşturur.

Akif'in santimentalizminde ve ağlayışlarında yaşadığı devrin de büyük tesiri vardır. Akif, Müslüman Türk dünyasının – tarihinde hiç olmadığı kadar – maddî ve manevî işgaller, istismarlar ve felaketlerle yüz yüze geldiği bir dönemde yaşadı. Bir taraftan toplumun kendi değerlerinden ve kimliğinden kaçtığı, ye'se ve atalete düştüğü bir devri bütün dehşetiyle idrak etti. Diğer taraftan vatanın fiilen işgal edildiğine bizzat şahit oldu. Hamdullah Suphi'ye “Köşe Minderi”, Süleyman Nazif'e “Hz. İsa'ya Açık Mektup” ve “Kara Bir Gün” yazılarını yazdıran hâdiseler, Akif'in de bizzat şahidi ve mâtemcisi (nevhager) olduğu hâdiselerdir. Ruh dünyası böyle bir mâtem ve “facia atmosferi” içinde şekillendiği için dünya sahnesinde oynanan oyunların hepsine âh u enînlerin eşlik ettiğini düşünür²³ ve ömrü “*mütemadî feryatlar ve eninlerle geç*”er.²⁴

Yüzümde âleme nefrîn, içimde şevk-i memât;
Gözümde iç yüzü dehrin: Yığın yığın zulümât!

...

Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün.
Geceden farkını görmüş değilim gündüzümün.

Felaketlerin şiddetine göre Akif'in feryatları da dalgalı bir seyir takip eder. Eşref Edib, II. Meşrutiyet'ten sonra başlayan felaketler, bilhassa baba ocağı Arnavutluk ve Balkanların elden çıkışı karşısında Akif'in adeta deli gibi olduğunu söyler.²⁵ Bir ara durulmaya başlıyor gibi olsa da Harb-i Umumî'nin başlamasıyla Akif'in feryatları tekrar yükselmeye başlar.²⁶ Artık Akif, sadece tenhalarda sessizce ağlayan ve “*feryadını boğarak şüirine gömen*” bir şair değil, hem kitabeti hem de hitabetiyle (Zağanos Paşa Camii,²⁷ Nasrullah Camii²⁸) cemiyetin içinde ağlayan bir adamdır.

²² Mithat Cemal, *a.g.e.*, s. 338.

²³ Detaylı bilgi için *Safahat*'taki “Tevhîd Yahud Feryâd” başlıklı şiiire bakınız.

²⁴ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 605.

²⁵ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 32.

²⁶ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 40.

²⁷ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 53.

²⁸ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 61-62.

Akif'in İslam dünyasının merkezi hükmündeki İstanbul'da (Dârül-hilâfe), yani Müslüman Şark'ı yıkan müteselsil depremlerin merkez üssü hükmündeki bir muhitte yaşaması da dertleri daha derinden duymasına ve feryatlarının daha muhrık ve mebzûl olmasına sebep olur.

1) Akif'in Karakteri ve Mücadele Metodu

Akif'e göre yaşadığı devirde, alafranga ve alaturka olmak üzere iki tür insan tipi vardır. Bu tiplerin en karakteristik özelliği birincilerin modern ve epiküryen, ikincilerin klasik ve geleneksel ahlak anlayışına sahip olmasıdır. Ayrıca her iki grubun kendi aydınları ve yol göstericileri de vardır. Birinci zümrenin en tipik örneği Asım'ın dağıttığı işret meclisinin müdavimleridir. Akif, savaş günlerinde millet açlık, sefalet ve ölümlerle pençeleşirken alenî işret eden bu zümreye o kadar isyan eder ki fiilen yapamadığı bu işi ideal kahramanı Asım'a yaptıırarak hem ruhunu teskin eder hem de sahibine mesaj verir.

Sağda yüzlerce ölen, solda hesapsız sürünen;
Karşıdan bunlara gülmek ne demektir alenen?
Durmayın, derdime ortak görünün kalkın da
Demiş olsam, bilirim, vüs'unüzün fevkında
Ağlamak çok kişinin zevki değilmiş, lâkin
Gülmemek herkes için, zannederim, pek mümkün.

...

İrzımızdır çiğnenen, evladımızdır doğranan...
Hey sıkılmaz! Ağlamazsan bari gülmekten utan

Bu zümreye kılavuzluk eden ise milletin dinini ve aile hayatını “kundaklamak” için inkılaplar yapan beş on dinsizdir. Muhtasar bir surette irfanlarına vâkıf olduğunu söylediği bu zümre için “*adı Osmanlı, ruhu Yunanlı*” der. Bunlar, dönemin Batıcı aydınlarıdır. Bunların millet için ağlaması söz konusu değildir.

Şark'a bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vâyesi;
Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermâyesi!...

Nitekim bir zaman sonra Batılıların ve Batıcıların yetiştirdiği, “*milliyetten uzaklaştırılmış*”, Robert Kolej'den bir kız, tertip edilen bir konferansta

kendi millî şairi için “*beyni sağır, gözü kör*” deyince Akif, “Kişi Hissettiği Nispette Yaşar” adlı şiirini yazar. Aslında bu şiir, o kızın şahsında bütün Batıcılara yöneltilmiş bir sitemdir.

Ne yapsam, neyle kurtarsam şu yatmış inleyen halkı
 Deyip ezberde olsun, gezdiğin vâki’ midir Şark’ı?
 Benim beynim sağır, yâhud gözüm körmüş... Peki. Lâkin,
 Senin görgün yolundaymış da keskinmiş de idrâkin,
 Ne gördün, söyle evladım, ne duydun, lûtfen îzâh et?
 Hayır, hâcet de yok îzâha, pek meydanda mahiyyet!
 O mahiyet fakat iğrenç, o mahiyet fakat çirkin!
 “Niçin?” dersen, sıkılmak hiss-i insanîsi yok ilkin
 Evet, beynim sağırdır... Kâinâtım, çünkü, hep feryâd...
 İştmem başka bir ses, milletim eylerken istimdâd.
 Gözüm görmez, evet, zîrâ muhitim kapkaranlıktır;
 Fakat sinemde imânım müebbed fecr-i sâdıktır.
 Kör olmaz ağlayan gözler, sağırlaşmaz tutuşmuş beyn;
 Yaşarmaz gözle yanmaz beyni hilkat addeder bir şey!
 Geçilmez kakkahandan her taraf yangın içindeyken...
 Yanan bir sîneden, lâkin, ne istersin? Nedir öfken?
 Beraber ağlamazsın, sonra kör dersin, sağır dersin.
 Bu hissizlikten insanlık hem iğrensin, hem ürpersin!
 Ne ibret! Yok mu, bir bilsen, kızarmak bilmeyen çehren?
 Bırak tahsili, evlâdım, sen ilkin bir hayâ öğren!

Aslında Akif, millet inlerken eğlenen bu tipleri sadece hayâdan değil, insanlıktan da uzak görür:

Yâd ayaklar çığıyor: Düşmüş vatan yâd ellere!
 Başka ses bilmem, muhitimden enîn eyler hurûs;
 Beklerim, dinsin bu mâtem; beklerim olmaz hamûs!
 Ah! Tek bir aşiyandan bin yetimin nâlesi
 Yükselirken, dinleyen insan mıdır bülbül sesi?

İkinci tip ise Namık Kemal’den beri pek çok örneklerine şahit olduğumuz vatan, millet ve mukaddesat sevdalılarıdır. Akif, bu ikinci grubun zirvesindedir. Tanzimat’tan beri gelen şairler içinde hiç biri Akif kadar toplumun meselelerini derinden anlamamış ve ıstıraplarını vicdanında hissetmemiştir. Çünkü Akif, cemiyetin ıstıraplarını kendi derdi bilmiş-

tir.²⁹ O nedenle maddî – manevî beklentilerden müstağni,³⁰ her şeyiyle yerli,³¹ garazsız ve ivazsız bir dava (cemiyet) adamıdır. O, hayatı boyunca bir tek şeyin, “İslâm’ın âtîsi”nin Mecnun’u olmuştur ve onu elde edebilmek için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Onun için baytarlık, müderislik, şairlik, muharrirlik, mütercimlik, vaizlik, mebusluk gibi bütün dünyevî görüntüler, maişeten veya hasbelkader yapılan işlerdir. Aslî değil, arızîdir. Davasının emrinde olduğu nispette ve müddette makbulüdür.

Akif, her büyük dava adamının sahip olduğu iki temel vasfa sahiptir: Aşırı hassasiyet ve fedakârlık (altruizm). Bütün hayatı adeta bir fedakârlık ve diğerkâmlık dantelası gibi örüldüğü, cemiyetin menfaatlerini her zaman şahsî menfaatlerine tercih ettiği ve bu yüzden ne şahsı ne de ailesi itibariyle hiç rahat yüzü görmediği herkesin malumudur. Hassasiyetine ve duygusallığına gelince bu noktada, zamanın şairlerinin hepsinin önünde olduğunu söylemek mübalâğa olmaz. Bir görüşe göre onu büyük şair yapan da aşırı hassasiyetidir.³² Akif’in hâdiselerden çabuk etkilenen (seriü’t-teessür) mizacı ve hak dostlarına mahsus merhameti, onu cemiyet meseleleri karşısında hiss-i kable’l-vuku seviyesinde bir hassasiyet, uyanıklık, ıstırap ve “isyan ahlakı”na götürür.³³ Onun için aydınların ve halkın tehlikeye karşısındaki kayıtsızlığını, hareketsizliğini, egoist ve hedonist yaşayışını gaflet, uyku ve hissizlik olarak görür ve bundan rahatsız olur. Çünkü hâl-i hazırı hazırlayan sebeplerin başında hissizlik ve hamiyetsizlik gelir ki o, cemiyet bünyesinin bunu kaldıramayacağını düşünür.

²⁹ Faruk K. Timurtaş, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, KTB Yayınları, Ankara 1987, s. 46-52.

³⁰ I. Dünya Savaşı yıllarında Harbiye Nazırı Enver Paşa, ordunun kuvve-i maneviyyesini arttırmak için zamanın şairlerini ücret mukabilinde şiirler yazmaya çağırırken Akif, hiçbir karşılık beklemeden ve kimsenin teşvikine ihtiyaç duymadan, “Çanak-kale Şehitleri” gibi Türk edebiyatının en güzel ve hamasî şiirini yazmıştır. Tahirü’l-Mevlevî ise Akif’in vatanın parçalanması felaketine karşı hiçbir şairin duymadığı ve duyuramadığı bir teessürle ağladığını söyler. Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 403.

³¹ Mithat Cemal, *a.g.e.*, s. 271-273.

³² Himmet Uç, “Mehmet Akif’in Hayatı ve Eserlerindeki Ruhî Değişmelerin Psikanalitik Yorumu”, *I. Uluslar Arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Mart 2009 – Burdur, s. 356.

³³ Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s. 109-117.

Olur cemiyet efradınca şahsî menfaat “ma'bûd!”
 Sorarsan kimse bilmez var mı “hak” namında bir mevcûd
 O, doymak bilmeyen mabuda, kurbandır haya hissi,
 Hamiyyet, âdemiyyet hissi, ulvî hislerin hepsi!
 Bu hissizlikle cemiyet yaşar derlerse pek yanlış;
 Bir ümmet göster, ölmüş maneviyatıyla, sağ kalmış?

Akif, *Safahat*'in her yerinde bu hissizlikten ve vurdumduymazlıktan şikâyetçidir. Onun için bir şiirinin başına Hz. Peygamber'in (sav): “*Kim Müslümanların derdini kendine mal etmezse onlardan değildir.*”³⁴ hadisini serlevha ederek muhataplarının Müslümanlığını sorgular. Yine bir başka yerde Hz. Peygamber'in (sav) ümmetine duyduğu şefkati örnek gösterir. Uzak bir yerde bir müminin parmağına diken batsa ruh-ı nebî incinir, der. Müslümanların haksızlıklarla mücadele edememelerinin en temel sebebi, hissiyatlarını kaybetmeleridir. Çünkü ümit de azim de istikamette his bakımından huşyar olmakla başlar.

İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb;
 Çünkü biçârenin âtisine imanı harâb.
 Hissi yok, fikri bozuk, azmini derseni: Meflûc...
 Hani ruhunda o haksızlığa isyan, o hurûc?
 ...
 Duygusuz olmak kadar dünyada lâkin derd yok
 Öyle salgınmış ki mel'un: Kurtulan bir ferd yok.
 Kendi sağlam... Hissi ölmüş, ruhu ölmüş milletin!
 İşte en korkuncu hüsrânın, helâkin, haybetin

Hissiyatını ve hassasiyetlerini kaybetmiş İslam dünyasının varlığından söz etmek mümkün değildir. Çünkü sessizlik ve hareketsizlik, yokluğun işaretidir. Nitekim Balkan Savaşları'nda bu husus açık bir şekilde görülür. İnsanlıklarından ve Müslümanlıklarından medet umulanların aslında birer canlı cenaze oldukları ortaya çıkar.

Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş!
 Diyorduk: “Bir buçuk milyar!” meğer tek bir nefer yokmuş

³⁴ Beyhakî, *Şuabü'l-ıman*, thk. Abdulâlî Abdulhâmid Hâmid, 1. bs., Riyâd: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1423/2003, c. XIII, s. 155; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahanî Ebû Nuaym İsfahanî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakatü'l-Asfiya*, [y.y. : y.y.], 1974. Kahire: Mektebetü'r-Rüşd, c. III, s. 48.

Hâlbuki Akif, İslam dünyasının bir uzvu kopunca diğerlerinin de ayağa kalkacağını ümit eder. Fakat umduğu gibi olmaz. Bu, sinirleri öldürülmüş adeta kısmen kadavralaşmış bir organın tepkisizliğine benzer. Onun için ulvî gayeler için mücadele etmeyen, “*şevk-i şahâdetle*” coşmayan ve erkek gibi ölmeyenleri “*leştin daha hissiz, daha kokmuş can*”lara benzetir.³⁵ Dolayısıyla Müslümanların sadece Müslümanlığını değil, insanlığını ve varlığını da sorgular.

Akif’in problemler karşısındaki tavrını Hz. Peygamber’in “Bir kötülük gördüğünüzde onu elinizle düzeltin. Eğer buna gücünüz yetmiyorsa dilinizle düzeltin. Ona da gücünüz yetmiyorsa kalbinizle buğz edin ki bu da imanın en zayıf noktasıdır.”³⁶ hadisiyle izah edebiliriz. Akif, devlet ve siyaset noktasında İslam dünyasının problemlerini eliyle düzeltebilecek güce hiçbir zaman sahip olamadığı için genellikle diliyle düzeltmeye çalışır, buna muktedir olamadığı zamanlarda da kalbiyle buğzeder.

Müslümanlardan öncelikle istediği şey, mevcut durumu elle düzeltmeleridir. Onun için tembelliğe ve cehalete savaş açmış, azmi, ümidi ve sa’yi bir din gibi kutsamıştır. Nitekim “Süleymaniye Kürsüsünde”ki vaiz, İslam dünyasının perişanlığını anlatınca cemaat o kadar ağlar ki vaiz susmak mecburiyetinde kalır. Ağlamalar şiddetini biraz kaybedince, söze Endülüs’ün son hükümdarı Abdullahüssağır’ın durumunu misal vererek başlar. Abdullah, ülkesini İspanyollara bırakıp giderken bir kayanın üstüne çıkıp son defa toprağına bakar. Zümrüt gibi yemyeşil ovaları görünce hüngür hüngür ağlamaya başlar. Oğlunun ağladığını gören Valide Sultan,

Der ki: “Çarpışmadın erkek gibi düşmanlarla;
Şimdi, hiç yoksa, kadınlar gibi olsun ağla!”

Tarihi bir tekerrür ve ibret levhası olarak gören Akif, sekiz asır Avrupa’nın ortasında yaşamış Endülüs örneğinden hareketle altı yedi asırdır Anadolu’da ve Rumeli’de bulunan Osmanlılara kadın gibi oturup ağlama-

³⁵ “Şark” şiirinde Müslümanları tavsif ederken kullandığı “düşünmez başlar”, “donmuş hisler”, “kaynamaz kanlar”, “aldırmaz yürekler” ve “paslı vicdanlar” tamlamaları da aslında cansızlığı ifade eder.

³⁶ *Müslim*, *İmân*, 20; *Beyhâkî*, *Şuabü'l-İmân*, thk. Abdulâlî Abdülhâmid Hâmid, 1. bs., Riyâd: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2003, c. X, s. 55.

yı değil, erkek gibi çalışmayı tavsiye eder. Çünkü aynı akıbet, onlar için de müyesserdir. Kurtuluşun yolu öncelikle azmin, ümidin önündeki zincirlerin kırılmasıdır.

Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
 Uğraş ki telâfi edecek bunca zarar var.
 Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!
 Yok, yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!
 "İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme, yılma.
 Ey millet-i merhume, sakın ye'se kapılma.

Daha sonra yapılacak şey ise çalışmaktır. Zira "oturmuş ağlayan avâre bir mazlumunu" kimse dinlemez. Bir başka yerde ise hakkını elde etmek için ağlamanın, istemenin, dilenmenin ve beklemenin, pratik bir faydasının olmadığını söyler.

Bırakın mâtemi yahu bırakın feryâdı
 Ağlamak fâide verseydi babam kalkardı.
 Gözyaşından ne çıkarmış? Niye ter dökmediniz?
 Bari müstakbeli kurtarmaya bir azm ediniz.

...

Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
 Bugün sen kendi kendinden ümid et ancak imdâdı;
 Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
 Cihan kanun-ı sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!
 Ne yaptın? Leyse lilinsanî illâ mâ se'â vardı.

Akif'e göre çalışma, Allah'ın hem kelimâ hem de kevnî kanunlarıyla emredilmiştir. Akif'in pek çok yerde zikrettiği yukarıdaki ayet,³⁷ bunun kelâm-ı ilahîdeki delilidir. *Safahat*'ın pek çok yerinde Akif, bu hükmün kâinat kitabındaki delillerini de zikreder.³⁸ Akif, dünyanın tâbi olduğu kanunların ve modern Batı medeniyetinin kendine düstur edindiği pozitivist, materyalist, pragmatist ve hedonist felsefenin farkındadır. Buna göre İslam'ın "hak" kavramına bakışı ile modern Batı düşüncesinin "hak"

³⁷ "İnsana çalıştığından başka bir şey yoktur.", *Kur'ân-ı Kerîm*, Necm: 53/39.

³⁸ "Fatih Kürsüsünde" kitabı başta olmak üzere *Safahat*'ın pek çok yerinde zerreden galaksilere, yer küreden bulutlara kadar her şeyin çalışma kanununa tâbi olduğunu, bu cebrî kanuna karşı durmanın mümkün olmadığını söyler.

kavramına bakışı önemli ölçüde birbirine zıttır.³⁹ Dolayısıyla Müslümanlar ne yanlış bir tevekkül anlayışıyla ne de Batıların insaf ve merhametine teslim olarak hareket etmeliler. Akif'in ütöpik dünyasının ideal devlet adamı Hz. Ömer'in (ra), halife olur olmaz irâd ettiği hutbe, İslam felsefesinin fezlekesi gibidir.

Eyyühennâs, ederim taptığım Allah'a kasem,
Yoktur asla şu cemaatte ki hiçbir âciz,
Benim indimde sizin olmaya en kâdiriniz,
Bir kavînzde olan hakkını kurtarmam için.
Bir kavî kimse de yoktur ki bu ümmette, bilin!
En zayıf olmaya nezdimde, tutup kendinden,
Âcizin hakkını ısrâr ile isterken ben.

Akif'in tabiriyle her zaman "*efâlini akvâline*" uyduran Hz. Ömer (ra), hilafeti müddetince yaptığı icraatlarıyla da bidayetteki sözlerine sâdık kaldığını ispat eder. "Kocakarı ile Ömer"de, halife, sorumlu bir devlet adamı olarak teb'asının hâlini yoklar; sırtında çuval taşır; açların karnını doyurur; ağlayanların iniltisini dindirir; kısacası efendisi olduğu kavmin hizmetçiliğini yapar.⁴⁰ İslam felsefesinin ve medeniyetinin kuvveti hakta görmesine mukabil, modern Batı medeniyeti hakkı kuvvette görür.

Siyâsetin kanı: Servet, hayatı: Satvettir;
Zebûnküş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.

Onun için Akif, bir taraftan niçin "*o eski ihtişamı*"n, kuvvetin, satvetin elden bırakıldığını sorar; diğer taraftan ideal nesli Asım'a mevcut şartlarda güçten daha müessir bir silahın olmadığını ve alternatifinin de bulunmadığını ihtar eder.

Kuvvetin sırtını kimmiş göreyim okşamayan?
Ne zaman altta kalırsan, o zaman derdine yan!

³⁹ Detaylı bilgi için bkz. Timurtaş, *a.g.e.*, s. 143-145.

⁴⁰ Hz. Peygamber (sav): "Bir kavmin efendisi o kavmin hizmetçisidir." der. *Beyhakî*, Şuabül-İman, thk. Abdulâlî Abdulhâmid Hâmid, 1. bs., Riyâd: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1423/2003, c. X, s. 582.; Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mübarek, *Kitâbü'l-Cihad*, Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1988, (207 no'lu hadis); Aclunî, *Keşfü'l-hafa ve Müzîlül-ilbas*, thk. Ahmed Kalaş, Haleb: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, [t.y.], (1515 no'lu hadis).

“Beşerin adli masal, hak zıdırındır yalınız;
Dövülen mahkemelerden kovulur, çünkü: cılız!”

Beşer, kuvveti hakta değil, hakkı kuvvette gördüğü için onu kuvvetle almaktan başka çare yoktur. Aksi takdirde ağlamaktan kurtulmak mümkün değildir.

Beşer ki kuvveti bahşetmiyor henüz hakka;
Ne çare var onu kuvvetle almadan başka?
Zebun musun? Yalınız ağlamak senin hakkın!...

“Uyan” şiirinde ise hayatına kastedilirse – ki İslam hukukuna göre korunması gerekli olan beş husustan (zarurât-ı hamse) biri de hayat hakkıdır – maddî cihadın da bir mükellefiyet olacağını söyler.

Hakk-ı hayatın daha çiğnenmeden,
Kan dökerek almalısın merd isen.
Çünkü bugün ortada hak sahibi,
Bir kişidir: “Hakkımı vermem!” diyen.

Bütün *Safahat*'ta çalışma, azim ve ümit üzerinde bu kadar çok durulması, öncelikle elle yapılabilecek hususlara dikkat çekmesindedir.

İkinci olarak dille mücadeleden bahseder. Dinin nasihat olduğunu⁴¹ ifade eden hadis-i şerif ile bu mücadelenin nasıl yapılacağını ifade eder. Akif'in ideal dava adamı⁴² “Süleymaniye Kürsüsünde”ki vaiz (Abdürreşid İbrahim), Rusya'daki Müslümanları uyandırmak için matbaa kurar. Çünkü medeni insanlar için en muknû ve muteber nasihat yolu basındır.

Medeniyetteki insanlar için matbuat
Şimdi kürsilerin en yükseği. Lâkin heyhat!

⁴¹ *Tirmizî*, Birr, 17; *Neseî*, Bey'a, 31; *Dârimî*, Rikâk, 41.; *Buhârî*, İmân, 42.; *Müslim*, İmân, 95. ; Neveî, (Çev: Kıvamüddin Burslan – Hasan Hüsnü Erdem), *Riyazü's-Salihîn ve Tercemesi*, c. 1, DİB Yayınları, 8. Baskı, Ankara – Tarihsiz, s. 224.

⁴² Bu vaiz, daha vaazın başında ne ulemeden ne de fukahadan olduğunu söyler. Vaazın devamında ise onun maceraperest turistler gibi değil de Müslümanları uyandırmak için İslam dünyasında gezen bir seyyah ve dava adamı olduğu görülür.

Akif, “*menfaati celb ve mazarratı def*” hususunda eliyle mücadele etmeyenlere kızdığı gibi diliyle mücadele etmeyenlere de kızar. Çünkü onların bu hâlini Müslümanlıklarıyla bağdaştıramaz.⁴³

Nehy-i maruf emr-i münkerdir gezen meydanda bak!
 En metîn ahlakımız, yahut, görüp aldırmamak!
 Yıktı bin mel’un kalem nâmûsu, bizler uymadık;
 “Susmak evlâdır” deyip sustuk... Sanırsın duymadık!
 Kustu, bin murdar ağız şer’in bütün ahkâmına;
 Âh! Bir ses bari yükselseydi nefret namına!
 Altı yüz bin can gider; milyonla iman eksilir;
 Kimseler görmez! Gören sersem de Allah’tan bilir!

Tevfik Fikret’in “Tarih-i Kadim”i gibi mukaddesâtı çiğneyen, Mehmet Rauf’un *Zambak*’ı gibi fuhşun nâşir-i efkârı olan, Divan edebiyatının Sandıkburnu meyhanelerini hatırlatan edebî örnekleriyle matbuatı tutan kalemlerin halkı irşâd etmekten çok uzak olduğunu söyler.

Üdebânız hele gayetle bayağ mahlûkât
 Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhat!

Mevcut durumu dille düzeltme ve halkı irşat etme yollarından biri de okullardır. Akif, Fransız ve Amerikalılar başta olmak üzere ecnebîlerin açtıkları misyoner okullarının yaptıkları tahribata karşı da yerli, modern ve mükemmel okullarla mücadele etmeyi tavsiye eder ki bu da dille mücadele etmenin başka bir yoludur. Eşref Edîb anlatıyor:

⁴³ Akif’in malumatının da hissiyatının da menşei İslamî kaynaklardır. Buna göre “Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır.” (Ebû Ali ed-Dekkâk’a ait olan bu söz, hadis diye meşhur olmuştur. Nevevî, “Allah’a ve ahiret gününe inanan ya hayır söylesin veya sussun.” hadisinin şerhinde bu hususa temas eder. Nevevî, *el-Minhâc*, 67 no’lu hadis) “Din nasihattir.”, kadın-erkek-devlet başkanı hâsılı herkes maiyetindekilerden mesuldür. Manevî cihad da denilen irşat ve tebliğ farz-ı kifayedir; yerine ve zamanına göre farz-ı ayndır. Her Müslüman emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münkerle mükelleftir. Fakat Müslümanların mükellefiyetlerini yerine getirmeyecekleri ve aksine hareket edecekleri zamanlar da olacaktır. Alauddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl fi süneni’l-akvâl ve’l-efâl*, neşr. Bekri Hayyanî, Saffet Sakka, 5. bs., Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1985/1405, c. III, s. 688; Haddâd, *Tahrîcu Ehâdisi İhyâi Ulûmi’d-Din*, Riyad: Dârü’l-Âsime, 1987/1408, c. III, s. 1352.

“Balkan harbinden sonra bir aralık efkâr-ı umumîyyede ecnebî mektepleri aleyhinde bir hareket görülmüştü. Bir gün bu mevzu üzerinde konuşurken arkadaşlardan bazıları ecnebî mekteplerine boykotaj yapılması, onları kendi kendine kapatmaya mecbur etmek için Türklerin çocuklarını oraya göndermemeleri, gönderenler hakkında da bazı teşebbüsâtta bulunulması ileri sürülmüştü. Bunun üzerine üstat dedi ki: Onları kapatmak için ancak bir çare vardır. O da onlar ayarında mekteplerle onların karşısına çıkmak! Biz böyle mektepsiz iken, onların da böyle mükemmel mektepleri varken hiç kimseye karşı ‘Çocuğunu orada okutmayacaksın!’ diyemeyiz. İlme karşı ilimle durulur. Ne vakit mekteplerimizi yaparsak onlara karşı söz söylemeye, bizde aynı şey varken çocuklarını ecnebî mekteplerine gönderenleri muâhaze etmeye hakkımız olabilir. Her şeyden evvel mektep yapmak lazım mektep!”⁴⁴

Son çare olarak kalpten buğzetmeyi ve beraber oturup ağlamayı tavsiye eder. Akif, bütün hayatı boyunca elle ve dille yaptığı mücadelelerin hiçbirinde muvaffak olamadığı için şiirinin bütününde verilmiş ve kazanılmış mücadelelerin anlatımından ziyade, realist hatta natüralist dokunuşlarla İslam dünyasının maruz kaldığı tegallüplerin, esaretlerin, tahakkümlerin, mezelletlerin, iptilaların ve maddî manevî illetlerin tabloları resmedilir.

2) Ağlamalara Sebep Olan Hususlar

Akif’in çok az manzumesinde sevinçten ağlandığına şahit olunur. Bunlardan ilki “Azim”dir. Sadî’den adapte edilmiş bu manzum hikâyede evladını kaybetmiş bir babanın, azim ve inâyet-i ilâhiyye ile oğlunu bulunca gözyaşlarına hâkim olamadığı görülür. Bir diğeri ise “Süleymaniye Kürsüsünde”ki vaizin (Abdürreşid İbrahim), sevinçten ağlamasıdır. Vaiz, Haydarabad’a gelince hiç ümit etmediği bir şeyi, İstanbul’da Kanun-ı Esasî’nin ilan edildiğini duyar ve sevincinden ağlamaya başlar.

⁴⁴ Eşref Edib, a.g.e., s. 595.

*Haydarâbâd'a yetiştim ki bütün Hindistan,
 "Verdi Kanun-ı Esasî'yi nihayet sultan!"
 Diye birdenbire çalkandı. İnan kâbil mi?
 Hiç o binlerce havâtr kemirirken içimi,
 Bir cılız "belki!" nasıl hepsini tenkûl etsin?
 Ansızın başladı beynimde ümidin, ye'sin,
 Doğduğumdan beri hiç görmediğim bir harbi...
 O ne müdhiş helecanlardı, aman yâ Rabbi?
 Verdi Kanun-ı Esasî... Bu, çıkar rüya mı?
 Yok canım öyle değil: Milletın istirhamı,
 Şekl-i tehdîd alvermiş, o da muztar kalmış...
 Hangi millet acaba? Her ne işitsen yanlış.
 Cûşa geldikçe fakat aynı terâneyle cihan,
 Görür oldum dönen işlerde yedullahı nihân.
 Bu ne şâhın işi, yâ Rab, ne sipahın kârı...
 Bu senin kudretinin havsala-çâk esrârı!
 Yurdumun gülmeyen evladını artık güldür...
 Ağladım sonra çocuklar gibi hüngür hüngür.*

İki şiirde de kaybedilen şeylerin (evlat, hürriyet) tekrar ele geçmesinden kaynaklanan bir sevincin olduğu dikkati çeker. Bunların dışında bütün şiirleri derin bir hüznün feryatlarına şahitlik eder. Bu hüznüleri genel olarak üç ana kanala irca etmek mümkündür.

a) Sosyal Meseleler

Akif'in daha ziyade II. Meşrutiyet'in ilanından önce neşrettiği *Safahat*'ın birinci kitabındaki şiirlerinin çoğu günlük, küçük, sosyal meseleler üzerine kurulmuştur ve hemen hepsi de gerçek vakalardan alınmıştır. Bu şiirlerde genellikle fakirlik, cehalet, atalet, hastalık, ölüm, karı-koca ve kardeş kavgaları gibi sosyal meseleler ele alınır. Bu realist ve acıklı tabloların içinde en fazla yeri ölüm hâdiseleri karşısında ağlamalar tutar. "Hasır"da "*hayatı bir yağın âlâm*" olan yaşlı, kimsesiz ve fakir kadının iniltilelerinin ancak ölümle dinmesi, "Mezarlıkta" dul bir kadınla Tebareke okuyan oğlunun ağlayışı, "Selma"da Akif'in annesi ile hemşiresinin ölüm döşegindeki Selma'ya ağlayışı, "Merhum İbrahim Bey"de "*tababet-i baytarîyye ulemasından*" İbrahim Bey'in vefatına ailesinin, dostlarının hatta tabiatın (bulutlar) ağlayışı, "Bir Mersiye"de Akif'in, 19-20 yaşlarındaki "yâr-

i can”ı Hilmi’nin vefatına ağlayışı, “Ahiret Yolu”nda ölmüş bir adamın arkasından yakınlarının ağlayışı, “Said Paşa İmamı”nda ise kırk gün önce kızı ölmüş yaşlı ve fakir bir kadının ve Valide Sultan’ın ağlayışı anlatılır.

Ağlamaların ikinci sebebi fakirlik ve sahipsizliktir. Akif, fikrine kuvvet vermek için vakaları zıtlıklar üzerine kurar. İlk olarak “Bayram” şiirinde, bütün çocukların ebeveynleriyle bayram yerine gidip salıncaklarda eğlenmesine mukabil, yetim ve fakir bir kız çocuğunun “salıncak” diye ağlamasını anlatır. “Kocakarı İle Ömer”de ise herkesin tok yattığı bir gecede yetim ve fakir birkaç çocuğun açlıktan ağlayışlarını anlatır. “Dirvas”ta da sultanın ve çevresindekilerin zevk ü sefa içinde olmasına mukabil halkın açlıktan ve fakirlikten ağlayışlarını anlatır. “Seyfi Baba”da ise herhangi bir ağlama olmasa da Akif’in iç tahassürleri görülür.

O zaman koptu içimden şu tahassür ebedî:
Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

Akif’in bu ruh halini tenvir edecek bir hususu, dostlarından Ali Rıza Efendi şöyle ifade eder: Akif, “... *fakir, yetim bir çocuk görse kesesini boşalttırdı. Parası yoksa ağlardı...*”⁴⁵ “Kör Neyzen” şiirinde ise Akif; kör, fakir, ney üfleyerek hayatını geçirmeye çalışan bir neyzenin (Neyzen Tevfik) bütün hayatının “*leyl-i yelda*”larla, mâtemlerle geçtiğini söyler. İstirap ve inilti, o kadar neyzenle bütünleşmiştir ki neyinin çıkardığı ses bile “*nevha-i mâtem*”dir.

Ağlamaların üçüncü sebebi ise hastalık veya kimsesizlikten dolayı tahsile devam edememe gibi hususlardır. Akif, “Hasta”da vereme yakalandığı için mektepten çıkarılan bir çocuğa, “Küfe”de ise babası öldüğü için ailesine bakmak ve mektebi bırakmak mecburiyetinde kalan bir çocuğa ağlar. Emin Erişirgil “Hasta”daki çocuğun Halkalı Ziraat Mektebi’ne cenûb vilayetlerinden gelmiş Ahmet isimli bir çocuk olduğunu ve Akif’in bir gazeteciye verdiği mülakatta bu çocukla ilgili duygularını şöyle ifade ettiğini söyler: “*Ben ağlayamam. Ahmet’i yatakta görünce ağladım.*”⁴⁶ Bu hususla ilgili Mithat Cemal de şöyle der: “*Akif bana iki defa ağladığını söy-*

⁴⁵ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 214.

⁴⁶ Emin Erişirgil, (Yayına Hazırlayanlar: Aykut Kazancıgil – Cem Alpar), *İslamcı Bir Şairin Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s. 32.

ledi. *Bir bu çocuğu yazarken; bir de Süleymaniye Kürsüsünde inkıraz tasvî ederken.*⁴⁷

Ağlamaların dördüncü sebebi ise hakkına razı olmama, görev ve sorumluluklarını bilmeme gibi sebeplerden kaynaklanan aile içi sürtüşmelerdir. “Meyhane”de üç akşamdır eve gelmeyen bir sarhoşun oğlu ile karısının ağlayışları anlatılır. “Bebek Yahud Hakk-ı Karar”da Cemile ile Feride’nin oyuncak bebek yüzünden kavga edip ağlamaları, “Köse İmam”da ise kocasından dayak yediği için Köse İmam’a (Ali Şevki Hoca) şikâyete gelen ve ağlayan bir kadının durumu anlatılır. *Asım*’daki emekli paşanın altmış beş yaşından sonra hanımını ve çocuklarını sefil bırakıp Rum hizmetçi Eleni ile evlenmeye kalkması da Köse İmam’ın karşılaştığı ailevî problemlerdendir. Burada da Köse İmam’a şikâyete gelen kadının ve kızının ağlaması anlatılır.

Ne kıyafet, ne hazîn manzara, görsen yavrum!
Kendi ağlar, kızı ağlar... Ne deyim, bilmiyorum.
Çiğirim sızladı baktım da, fakat fâide ne?
Kaderin cilvesi, kurbân olayım halledene!
Gamsız insanlara eğlence gelirmiş yaşamak;
Yüreğin hisli mi, işkencedesin, tâlî’e bak!

Ağlamaların bir diğer sebebi de ayrılıktır. “Hürriyet”te yaşlı bir adamın bir taraftan torunlarının sevincine iştirak ederken diğer taraftan Yemen’de sürgünde bulunan oğlunu hatırlayıp ağlaması anlatılır.

Birinci Safahat’taki sefalet ve feryat tablolarıyla ilgili Nurettin Topçu şöyle der: *“Perişan hayatımızın, insan sefaletinin bu kadar ince, bu derece derinleşmiş ve böylesine gözyaşı olmuş gözlemine bütün edebiyatımızda rastlamak imkansızdır. Victor Hugo, Fransızlığın manevî haritasını çizmişti. Mehmet Âkif, binbir acı ile parça parça olan kalb tablosunu, acılarla parçalanmış bir kalbin kamıyla çizmiştir.”*⁴⁸

⁴⁷ Mithat Cemal, *a.g.e.*, s. 66.

⁴⁸ Topçu, *a.g.e.*, s. 78.

b) Devlet, Millet ve Ümmet Ölçeğindeki Meseleler

Akifî devlet, millet ve ümmet ölçeğindeki meselelerden en fazla dilgîr eden konular maddî işgaller, istibdatlar, iftiraklar, cahillikler, dinsizlikler ve ahlaksızlıklardır.

Bu hususların içinde en fazla maddî ve fiilî işgallere ağlar. Akif'in şiirlerinde bu işgaller Balkan Savaşları ile başlar. "Süleymaniye Kürsüsünde" ve "Hakkın Sesleri" başta olmak üzere pek çok şiirinde bir vesileyle bu felaketlerin ağlattığı insanları ve onlara ağlayanları anlatır. Müslüman yurtlarının işgal edilmesi, ecnebi bayraklarının burçlara çekilmesi, evlerin – köylerin – şehirlerin yakılması, genç – ihtiyar, kadın – erkek denilmeden, hamile kadınlara ve beşikteki bebeklere kadar herkesin öldürülmesi, kadınların dul, çocukların yetim kalması, namusların kirletilmesi, bütün mukaddesatın çiğnenmesi, camilerin opera, balo, kilise ve meyhaneye çevrilmesi, ecdat kabirlerinin ve türbelerinin çiğnenmesi, *Kuran*'ın ayaklar altında sürünmesi, ezanların susturulması gibi fecaatler onu çılgına çevirir. Balkanların elden çıkması, baba tarafından Arnavut asıllı olan Akif'te vatansızlık ve hanümansızlık, bir nevi "haymatlos" psikolojisi oluşturur. İstinâd ettiği dünya altından kaymış gibi bir çöküş psikolojisine girer ve adeta harabeler üstünde feryâd eden bir felaketzedeye döner.

Vatansız, hânümansız bir garibim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir "Yok!" der sadâ yok mu?

Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğın kârı değil, paylaşalım:

Akif, yoldaşı olarak gördüğü kârilerine içini döküp de biraz rahatlayınca "*Artık ey yolcu bırak... Ben yalnız ağlayayım!*" der. Fakat yalnız başına ağlamak da onu teskin etmez. Vatanın ve vatandaşların yok olduğu bir dünyada yaşamak istemez. Yahya Kemal'in "Sessiz Gemi"siyle gittiği dönüşü olmayan bir sefere çıkmak ister.

Bana dünyada ne yer kaldı, emin ol, ne de yâr
Ararım göçmek için başka zemin, başka diyâr.
Bunalan ruhuma ister bir uzun boylu sefer;
Yaşamaktan ne çıkar günlerim oldukça heder
Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün.
Gecedен farkını görmüş değilim gündüzümün.

...

Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağıni,
Bana çok görme ilahî bir avuç toprağını!

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Akif'in ağlamaları da artar. Artık sadece Balkanların değil, bütün İslam dünyasının işgaline ağlar.⁴⁹ Özellikle İtilaf devletlerinin adeta bütün dünyayı Çanakkale'ye taşımaları Akifi çok endişelendirir. Ömer Lütfi Bey, o sırada Teşkilat-ı Mahsusa adına Almanya'da bulunan Akif'in her sabah: "*Ömer Bey, bu Çanakkale ne olacak?*" diye sorduğunu, kendisinin de fen kaideleri açısından bir ümit olmadığını söylediğini nakleder ve ekler: "*Eyvah son istinatgâhımız da yıkılırsa ne olur? diyerek çocuk gibi gözlerinden yaşlar dökmeye başladı. Çanakkale için ağlamadığı gün yoktu.*"⁵⁰ Mondros'tan sonra Batı Anadolu'nun ve bilhassa eski payitaht Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali, Akif'e "Bül-bül"ü yazdırır. O kadar dertlidir ki bütün Şark edebiyatlarında ıstırabın ve feryadın sembolü olan bülbülü bile kendisine kıyasla şen, şâtır bulur.⁵¹

Bugün bir yemyeşil vadi, yarın bir kıpkızıl gülşen,
Gezersin, hanümanın şen, için şen, kâinatın şen.

...

Hayır, mâtem senin hakkın değil... Matâm benim hakkım:
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!
Teselliden nasibim yok, hazan ağlar baharımda;
Bugün bir hanümansız serseriyim öz diyârımda!

Akif'in bu kadar feryat etmesi, "*cennet vatan*"ının cehenneme döndüğünü görmüş olmasındandır.

Yıkılan yurduma cennet diyemem mazurum.

Akif, sadece Rumeli'nin ve Anadolu'nun elden çıkmasına değil, böyle bir tasavvurun şakasına bile tahammül edemez. "Süleymaniye Kürsüsünde"ki vaiz, eskiden beri tanıdığı, Müslüman düşmanı bir Rus'un sürekli

⁴⁹ İsmail Habib, Akif'in sadece bir Müslüman millete değil, bütün İslam milletlerine ağladığını ve onları ağlattığını söyler. Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 357.

⁵⁰ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 43-44.

⁵¹ Kâmile Çetin, "Mehmet Akif'te Bülbül İmgesi", *I. Uluslar Arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Mart 2009 – Burdur, s. 472.

yanına gelip Hasta Adam'ın yıkılıp gideceği ile ilgili yaptığı şakalara ağladığını söyler. Kürsüdeki vaiz, Abdürreşid İbrahim olsa da şiirdeki hissiyat Akif'in hissiyatıdır veya o hissiyatta Abdürreşid İbrahim'le müşterektir. “*Hani milliyetin İslam idi, kavmiyyet ne?*” sözleriyle “millet” anlayışını ortaya koyan Akif, sadece Osmanlıların değil, Hint Müslümanlarının İngiliz esareti altında kalışlarına da ağlar. Hatta arz-ı Hicaz'da çan seslerinin ezan seslerini boğması ve Haremeyn'in salıp ormanı hâline gelmesi endişesi bile onu dilgir eder. “El-Uksur'da” şiirinde ise Fransız, İngiliz ve Almanların gülmesine mukabil, Mısırlılarla birlikte ağlar.

Evet, bu saha-yı cûşun, bu cûş-ı evzâkın
İçinde ben, yalnız ben zavallı gülmüyorum...
Oturmuş ağlıyorum, ağlasam da mazurum.
Vatan-cüdâ gibiyim ceddimin diyarında!

Avrupa'nın İslam dünyasına her zaman düşmanca baktığını söyleyen⁵² Akif, “Berlin Hatıraları”nda, savaşta oğlunu kaybetmiş bir Alman kadından millet ve din mülahazalarını bir tarafa bırakarak empati yapmasını ve bir anne olarak Asyalı kadınların ıstıraplarına iştirak etmesini ister.

Değil mi bir anasın sen? Değil mi Almansın?
O halde fikr ile vicdana sahip insansın.

“Fatih Kürsüsünde”ki vaiz de İslam dünyasının maddî ve manevî işgallerini anlatırken hem kendi ağlar hem de cemaati ağlatır. İkinci ezanı okunmasına rağmen, “*yarım saatten beri teessür, nedamet yaşları dökmekte olan cemaatin*” pek azı bu sadâyı işitebilir. I. Dünya Savaşı'nın bittiği ve İslam dünyasının fiilen ve tamamen işgal edildiği 1918 yılında yazılmış olan “Şark” şiirinde ise önce İslam dünyasının hâl-i pürmelâlini anlatır, sonra da

Geçerken ağladım geçtim, dururken ağladım durdum,
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum.

⁵² Akif, “Milletim nev-i beşerdir, vatanım rûy-i zemin” sözünü bir yalan olarak görür ve inanmaz. Mithat Cemal'e Avrupalıların rûy-i zeminine ve nev-i beşerine Türklerin ve Müslümanların dâhil olmadığını söyler ve Harb-i Umumi'de Berlin'de ve Viyana'da karşılaştığı iki olayı anlatarak Avrupalıların Türklere ve Müslümanlara bakışını gösterir. Mithat Cemal, *a.g.e.*, s. 229-230.

Mezarlar, âhiretler, yükselen karşında dūrâdūr;
 Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nūr?
 Derinlerden gelir feryâdı yüz binlerce âlâmın;
 Ufuklar bir kızıl çember, bükük boynunda İslam'ın!
 Göğüsler hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
 Bunalmış kalmış üç yüz elli milyon cansa gırtlakta

mısralarını söyler. Bunca felaketlere ve teraküm etmiş düşmanlara rağmen, Akif yine de ümitlidir. Yeter ki Müslümanlar gafletten uyansınlar.

Serilmiş sineler kâbusu artık silkip üstünden,
 “Hayat elbette hakkımdır” desin, dünya “değil” derken.

Safahat'ın son şiiri “Sanatkâr”da ise Şerif Muhyiddin Bey ve yol arkadaşları Müslüman Şark'ın başına gelenlere ağlar. Bu ağlayanların arasında Amerikalıların olması oldukça enteresandır. Çünkü *Safahat*'ın hiçbir yerinde Batılılar Müslüman Şark'ın haline ağlamazken sadece bu şiirde onların – Şerif Muhyiddin Bey'in udunun da tesirinde kalarak – ağladıkları görülür.

Akif'i ağlatan bir diğer husus ise istibdattır. Akif, Müslüman toplumların müstebitler tarafından idare edilmesinden rahatsızdır. Bu konudaki ilk örnek İran'dır. “Acem Şahı”nda, Tahran'da Meclis-i Mebusan'ı topa tutan Kaçar hanedanından Muhammed Ali Şah'ın zulümlerini, dök-tüğü kanları ve ağlattığı insanları anlatır. “Tevhid Yahud Feryâd”da isim tasrih etmeden II. Abdülhamid'in istibdadı altındaki insanların inlemelelerini dile getirir. “İstibdat”ta ise II. Abdülhamid'in hafiyelerinin yaptıkları zulümler ve ağlattıkları insanlar bir vaka çerçevesinde ele alınır. Sultanın kilercisinin selamını aldığı için derdest edilip götürülen ihtiyar adam, hem karısını hem de bu tabloyu seyreden Akif'i ağlatır. Akif, ruh halini şöyle anlatır:

Benim de bitti nihayet tahammülüm, tab'ım;
 Boşandı seyl-i dümû'um, boşandı a'sâbım.
 Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!

Bu durumu gören yaşlı kadın, ağlamayı erkeğe yakıştıramadığı için şöyle der:

Demine gerekti hamiyet! Hem ağlamak ne demek?
 Figân ederse kadın, susturur koşup erkek.

Aslında bu, Akif'in vicdanının kendisine karşı isyanıdır. "Fir'avın İle Yüzyüze"de ise II. Amnofis, milyonlarca insanı inleyen birisi olarak resmedilir. Görüldüğü üzere Akif'in zihin dünyasındaki müstebitler, eski Mısır'ın Firavunları ile 20. yüzyılda İslam dünyasını idare eden hükümdarlardır.

Akif'i en çok feryat ettiren hususlardan birisi de iftirak ve fikr-i kavmiyettir. Hayatının sonuna kadar İslam birliğini savunan ve kavmiyetçilik düşüncesini, birliği ve o birlikten doğan gücü parçalamak olarak gören Akif, *Safahat*'ın değişik yerlerinde bu hususla ilgili düşüncelerini açıkça ifade eder. Fakat iki yerde bu hususun onu ağlattığını görürüz. İlkinde "Fatih Kürsüsünde"ki vaiz, vaazdan önce cemaatle namaz kılarken çok duygulanır ve ağlar. Onu ağlatan şey, Müslümanların – namaza münhasır – saftaki vahdetleriyle sosyal hayattaki iftirakları arasındaki tenakuzdur. Hâlbuki onun arzu ettiği ideal toplum, "Vahdet" şiirine konu olan asr-ı saadet Müslümanlarıdır. O toplumun en mümeyyiz vasfı da aralarındaki vifak ve ittifaktır. İftiraktan dolayı ağlamanın ikinci örneği "Berlin Hatıralarında"dır. Akif, bu şiirde İngilizlerin İslam dünyasındaki oyunlarını, kavmiyet düşüncesiyle Hint, Arap ve Türk Müslümanlarını önce birbirlerinden ayırdıklarını, sonra sömürdüklerini bir İngiliz'in ağzından anlatır ve sonra "İşit de ağla!" der. Çünkü bu tefrika, düşmanın işgaline davetiye çıkaracaktır.

Girmeden tefrika bir millete düşman giremez.
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.

Onu asıl endişelendiren ise kavmiyetçiliğin kabileciliğe dönmesidir. Bu endişesi yersiz de değildir. Bazı emarelerini görmüştür. Akif, Milli Mücadele günlerinde Kastamonu'dan önce Konya'ya gider. Konya'da isyan emareleri görünce Konyalılara millî birlikten ve Ankara hükümeti etrafında birleşmekten bahseder. Bunun üzerine Konyalılar: "Biz Selçukoğullarınız. Bizden olmayan bir hükümetin yıkılmasından bize ne?" derler. Eşref Edip diyor ki: "Üstad, bunu her zaman anlatır, anlattıkça gözleri dolar(dı)." ⁵³

⁵³ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 60.

Akif'i ağlatan hususlardan birisi de İslam dünyasının cehalet içinde olmasıdır. Aslında Akif, *Safahat*'ın her yerinde bir vesileyle ilmi takdis ve cehli maskara eder. Devamlı surette Müslümanlara bu hâle düşmelerinin en önemli sebebi olarak cehaleti gösterir. Asım'ın Berlin'e gönderilmesi örneğinde olduğu gibi kurtuluşun da sadece ilimle olacağına inanır. "Süleymaniye Kürsüsünde"ki vaizin yüreğini kan ağlatan en önemli husus, Asya Müslümanlarının cehalet ve taassup içinde bulunmalarıdır.

Sormayın gördüğüm âlemleri, hiç söylemeyim:
 Yâdi temkinimi sarsar da kan ağlar yüreğim.
 O Buhara! O mübarek, o muazzam toprak!
 Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!
 İbn-i Sinaları yüzlerce doğurmuş iklim,
 Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!
 O rasadhâne-i dünya, o Semerkand bile;
 Öyle dalmış ki hurâfâta o mazisiyle:
 Ay tutulmuş: "Kovalım şeytanı kalkın!" diyerek,
 Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!

Akif'i ağlatan bir diğer husus ise yanlış Batı algısının meydana getirdiği dinsizlik ve ahlaksızlıklardır. Akif, Batı ahlakının Müslüman toplumlarda hâkim olmasını manevî bir işgal ve istila olarak görür. Bu istilalar neticesinde Müslümanlar camiden ve cemaatten uzaklaştıkları gibi en kuvvetli yanları olan ahlakî vasıflarından da uzaklaşırlar. O nedenle Akif, Japonlar gibi millî kimliklerini koruyanları ahlakî anlamda (tevhidsiz) Müslüman kabul ederken Müslümanların ahlak ve yaşayışını İslam'la bağdaştıramaz.

Gezerken tavr-ı istila alıp meydanda bin münker
 Şu milyonlarca iman "nehye kalkışsam!" demez, ürker!
 Ömürlerdir bir alçak zulme miskin inkiyadından,
 Silinmiş emr-i bi'l-marufun artık ismi yâdından.
 Haya sıyrılmış inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde
 Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde
 Vefa yok, ahde hürmet, hiç emanet lafz-ı bî-medlûl
 Yalan râic, hıyanet mültezem her yerde, hak meçhul
 Yürekler merhametsiz, duygular süflî, emeller hâr;
 Nazarlardan taşan mana ibadullahı istihkâr.

Beyinler ürperir, yâ Rab, ne korkunç inkılab olmuş:
 Ne din kalmış ne iman; din harab, iman türâb olmuş!
 Mefâhir kaynasın gitsin de vicdanlar kesilsin lâl...
 Bu izmihlâl-i ahlakî yürürken durmaz istiklâl!

Müslümanların madden ve manen inhitatı, garipliği şimal Müslümanlarından Ataullah Bahaeddin'i ağlattığı gibi Akif'i de ağlatır. Fakat Akif, yine dostuna çalışmaktan başka yol olmadığını söyler.

Fakat mâtem halas etmez cehennemler saran yurdu
 Cemaat intibah ister, uyanmaz gizli yaşlarla!
 Çalışmak!.. Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla, başlarla.

c) Ulvî ve Tasavvufî Hisler

Akif, her ne kadar Allah ve Peygamber âşıkı bir insan olsa da onun şiirlerinde tasavvufî temaların işlendiğine pek rastlamayız. Bunun, içinde yaşadığı devir ve hâdiseler ile yakından alakası vardır. Gençlik yıllarında bu tarz şiirlere heves etmişse de milletin maruz kaldığı felaketler, ehemmi mühime tercih etmesine sebep olmuştur. Nitekim harp dağdağalarının bittiği ve Mısır'a yerleştiği ilerleyen yaşlarında tekrar ilahî aşkları terennüm eden şiirlere döner. Bu dönüşte yaşlılığın, garipliğin (gurbet), yaşadıklarının, uzletin ve iç muhasebelerinin büyük tesiri olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte bu dönüş, dostlarını şaşırtmış olacak ki Hasan Basri Çantay, Akif'ten "Hicran" şiirini dinleyince "*Üstad, siz vadiyi değiştiriyorsunuz, sanırım!*" der. O da cevaben "*Hayır kardeşim, hayır, benim asıl vadem budur. Neşrettiklerim cemiyet-i beşeriyeye hizmet için yazılmış manzumelerimdir.*" şeklinde cevap verir.⁵⁴ Akif'in ilahî aşk televvünlü ağlamalarını işte bu şiirlerde görürüz. Hasan Basri, "Gölgeler" kitabındaki bu şiirlerin Hâmid'in "Makber"i gibi çok hüznâver olduğunu söyler: "*Birkaç parçası müstesna olmak üzere sade gözyaşı ile dolmuştur. Herkes 'Gölgeler'in yüksek şiir kudretini hayranlıkla anarken ben ağlıyordum. Çünkü: mısralar arasında Akif'in son nefeslerinin ihtizazlarını adeta seziyor gibiydim.*"⁵⁵

⁵⁴ Çantay, a.g.e., s. 211.

⁵⁵ Çantay, a.g.e., s. 200.

Akif'in mistik anlamda iki türlü aşkı vardır: Allah aşkı, Peygamber aşkı.⁵⁶ Bu iki aşk, onlara karşı çok dikkatli ve edepli olmasına sebep olur. *Kur'ân*'ın tercümesi meselesinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in evsafını sena etme mevzuunda da – yanlış yaparım endişesiyle – çok hassas davranır. Hasan Basri diyor ki: “*Üstad'a bir na't-ı resul yazmasını rica etmiştim. Haşyetle silkindi ve dedi ki: O'nun nâiti (vâsıfı) bizzat Allah'tır, Kur'an'dır. Ben nasıl yazabilirim? Hakikaten Akif, hayatında bir tek na't-ı resul yazmamıştır. Korkardı, titrerdi.*”⁵⁷ Bununla birlikte “Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi”, “Mevlid-i Nebi”, “Bir Gece” ve “Necid Çölllerinden Medine'ye” gibi müstakil şiirlerinde Hz. Peygamber'e duyduğu saygı ve sevgiyi ifade eder. Hz. Peygamber'e duyduğu aşkı en güzel dile getiren şiiri hiç şüphesiz “Necid Çölleri'nden Medine'ye”dir. Günlerce kervanla yol alan büyük âşık, sonunda hayme-yi Leylâ'ya (Kubbe-i Hadra) ulaşır. Akif, Hz. Peygamber'in (sav) manevî varlığının tecessüm edeceğine o kadar inanmıştır ki ezan okununca Leylâ'sının uyanacağını zanneder. Namaz için büyük bir cemaatle Mescid-i Nebvî'ye girer. Cemaatin bir yöne teveccühü hatta tehcüümü, zihninde Hz. Peygamber'in (sav) camiye girdiği imajını oluşturur. Senelerden beri çektiği hasret, bu atmosferle birleşince Leylâ'sını görmüş Mecnun gibi titreyip ağlamaya başlar.

Önümde ümmet-i mazlûmesiyle peygamber
Gözümde sel gibi yaşlar, içimde titremeler
Ne ihtiyarımaya sahip ne itiyâdımaya râm,
Bu girdibâd-ı ibâd ortasında bî-ârâm;

Bu, susuzluktan ölmek üzere olan ve çölde serap gören bir adamın psikolojisidir. Sadece Akif değil, boynunu bükmüş, gözlerini kapamış ve kollarını göğe kaldırmış cemaat de ağlar. Akif, “*bütün solukları feryâd olan*” bu cemaatin içinde

Biraz ufukları gülsün cihân-ı İslâm'ın!
Hudûdu yok mu bitmez, tükenmez âlâmın?

diyerek yine İslam dünyasının ıslahı için dua eder. Daha sonra Sudanlı bir Müslümanın “*Yâ Resulallah!*” diyerek ileri atıldığı, Bâbüselam önünde

⁵⁶ Çantay, *a.g.e.*, s. 213.

⁵⁷ Çantay, *a.g.e.*, s. 214.

yere serildiğini ve Resulullah'a (as) olan aşkını dile getirirken ruhunu teslim ettiğini ve yanındaki Seylanlı'nın ağlayarak onun gözlerini kapadığını görür. Sudanlı'nın "Yâ Nebi, şu hâlîme bak!" diyerek başlayan uzun tiradı, aslında Akif'in kendi aşkının terennümleri ve ruhunun ilhamlarıdır.

Yanıp tutuşmadan aylarca yummadım gözümü...
Nücûma sor ki bu kirpikler uyku görmüş mü?

Akif'in diğer önemli aşkı ise Allah aşkıdır. "Gece", "Hicran" ve "Secde" bu türden duyguları en güzel ifade eden şiirleridir. "Gece"de Akif'i Rabbiyle hasbihal eden, vahdetten kesrete atıldığı, sevgilisinden cüda düştüğü için isyan eden, ona derdini döken, aşkını dile getiren ve sevgilisine davetiyeler sunan bir âşık olarak ağlarken görürüz.

Niçin gözyaşlarım haybetle dönsün sermediyyetten?

...

Karanlıklar, ışıklar, gölgeler sussun ki Allah'ım,
Bütün dünyayı inletsin benim secdem, benim âhım.

Ömürler geçti, sen yoksun gel ey bir tanecik Ma'bûd,
Gel ey bir tanecik gâib, gel ey bir tanecik mevcûd!

...

Senin Mecnûn'unum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezelden sunduğum şehlâ nigâhın mestiyim hâlâ!
Gel ey sâkî-i bâkî, gel, Elest'in yâdı şâd olsun:
Yarım peymâne sun, bir cür'a sun, tek aynı meyden sun!

"Hicran" şiiri de aynı duyguları terennüm eder. Akif bu şiirde ömrü gafletlerle geçse de döktüğü gözyaşlarıyla bu günahlarından yıkandığını, kalbini mâsivâdan arındırdığını ve sadece Rabb'ini arzuladığını ve o sultanın olmadığı mabedin de kalbin de anlamsız olduğunu söyler.

Evet, gafletti sun'um lâkin insan gaflet etmez mi?
Yıkandım bir ömürdür döktüğüm yaşlarla yetmez mi?
Gel artık, mâsivâ yok, şimdi yurdun Tanrı yurdumdur;
Tüten hücremde imanım, yatan yer yer sücudumdur.

...

İlahî sinemin çınlar durur yâdınla eb'âdı,
Ne yapsın âbidin sensiz bu virân vahşet-âbâdı?
Nedir manası, mabûd olmadıktan sonra, mihrâbın?
Rükûun, haşyetin, vecdin, bütün bôçâre esbâbın?

...
Bütün cevviyle, ecrâmiyle insan, târümâr olsun,
Nedir manası bir kalbin ki âfâkında sen yoksun!

“Secde” ise “Hicran”ın devamı gibidir. Burada da iç dünyasının ve bütün kâinatın çılgılık ve vaveylalarla dolu olduğunu söyler.

SONUÇ

Mehmet Akif; ilmi, şairliği, fikir ve dava adamlığı gibi pek çok yönleri olan önemli bir şahsiyettir. Böyle bir şahsiyetin hayatını, fikirlerini, karakterini ve ruh dünyasını etraflıca bilmeden şiirlerini tahlil etmek ve doğru neticelere gitmek çok zordur. O nedenle Akif’le ilgili yapılacak çalışmalarda bilhassa tarih, ilahiyat, sosyoloji ve psikoloji bilimlerinden geniş ölçüde yararlanmak gerekir. Bu yazıda, Akif’in şiirlerindeki ağlama motifleri, psikolojisi de hesaba katılarak tahlil edilmeye çalışılmış ve şu neticelere varılmıştır.

Akif, muasır şairlerin çoğundan daha yerli ve samimi olması yönüyle Türk milletinin hem şahs-ı manevîsini hem de vicdanını temsil eder. Onun için Orhan Seyfi şöyle der: “*Türk harsının doğurduğu en tipik adam, o idi. Onun devrine ait, bu cemiyetin hiç bozulmamış, millî bir örneğini isteseler Akifi tereddütsüz gösterebiliriz.*”⁵⁸ O nedenle Türk milleti ve İslam ümmeti ölçeğinde felaketlerin yaşandığı bir devirde herkes ağlarken, onun ağlamaması düşünülemez. Akif, bütün hayatı boyunca yukarıda tahliline çalıştığımız felaketlere ağlamış bir insandır. Dostlarının müşahedesine takılan ve şiirlerine akseden damlalar ise, kaynayan ruhunun dışa taşan ve engel olunamayan katreleridir.

Aslında Akif’in felsefesine göre maddî ve manevî felaketlerden kurtulmak için sırasıyla elle, dille ve kalple mücadele etmek gerekir. Fakat Akif, hayatının hiçbir döneminde rahatsız olduğu hususları elle düzeltebilecek, idealize ettiği pozisyonları ikame edebilecek bir imkana/kudrete sahip olmadığı için genellikle son iki şıkkı tercih etmiştir. Fakat bütün hayatı boyunca yazıp çizdiği, okutup anlattığı halde bu noktada da çok

⁵⁸ Orhan Seyfi Orhon, “Şair Mehmet Akif”, *Çınaraltı*, c. 3, S. 66, 28 Birincikanun 1942, s. 7.

başarılı olduğu söylenemez. Onun için son çare olarak beğenmediği şeylere karşı kalben buğzetmeyi, üzülüp ağlamayı tercih etmiştir.

Akif'in şiirinde iki yer müstesna sevinçten ağlamaya rastlanmaz. İstisnâî olan şiirlerde ise “evlat” ve “hürriyet” gibi kaybedilen şeylerin tekrar bulunmasından kaynaklanan sevinç gözyaşları görülür. Üzüntü kaynaklı ağlamaları ise üç grupta toplayabiliriz. Bunlardan ilki günlük, sosyal meseleler için ağlamalardır. Bu grupta genellikle ölüm, fakirlik, sahipsizlik, hastalık, karı-koca ve kardeş kavgalarından kaynaklanan ağlamalar vardır. İkinci grupta ise devlet, millet ve ümmet ölçeğindeki meseleler vardır. Burada da maddî ve manevî işgallere, istibdatlara, kavmiyetçilik düşüncelerine, cehaletlere, dinsizlik ve ahlaksızlıklara ağladığı görülür. Üçüncü grupta ise Akif'in ulvî ve tasavvufî hislerle ağladığına şahit oluruz. Bu noktada Akif'in Allah ve Peygamber olmak üzere iki türlü sevdası vardır. Akif, onlardan ayrılığa ağlar.

“THE CRYING IN MEHMET AKİF’S POEMS”

Abstract

Mehmet Akif, has a great deal of aspects like his knowledge, poesy, intellectual and....Without learning life, opinions, character and spiritual world of such a man in depth, it is quite difficult to make right analysis. Therefore, it should be benefitted in large from history, theology, sociology, psychology in the studies regarding Akif. This study aims at analysis of theme of “crying” in poems of Akif, considering his psychology, and comes to a conclusion explained below. Akif represents conscience of Turkish people, as he is more native and genuine than that of his contemporaries. Therefore, it is not possible to think him not to cry when all his people cry in a period of disasters. The tears that his friends witnessed and reflected in his poems are overflowing and unhindered drop of his boiling spirit. In fact, according to the philosophy of Akif, it is necessary to struggle consecutively with hand, speech, heart to recover from material and spiritual disasters. But as Akif has never an opportunity/power to correct with hand the issues which disturbs him or replace the position he idealized, he usually preferred last two options. It is highly difficult to say that he is successful considering his writings, readings, expressing during in all his life. Consequently, as last resort, he preferred sorrowing and crying at heart regarding issues he opposed.

Keywords

Akif, disaster, struggle, psychology, cry.